

GİRİŞİMCİLİK VE KALKINMADAKİ ROLÜ

Yrd. Doç. Dr. Abdullah TOPÇUOĞLU (*)

Kalkınma, sadece ekonomik ve teknolojik bir olgu değildir. Bunun ötesinde çok çeşitli sosyal, kültürel, demografik v.b. nitelikler de taşıyan karmaşık bir süreçtir. Kapitalist kalkınma modellerinde sanayileşmenin en önemli dinamiği girişimcilerdir. Bu yazıda girişimcilik nedir, girişimci kimdir sorularına, girişimcilerin kalkınmadaki rolü çerçevesinde ve sosyolojik bir perspektifle cevap aranacaktır.

Klasik ekonomi doktrininde üretim faktörleri emek, sermaye ve topraktır. Bunların üretim sürecinde kullanılması üç çeşit gelir sağlar. Bunlar sırasıyla ücretler, faiz ve kiradır. Ekonomik analizde son değişiklikler bir dördüncü üretim faktörü daha ilave etmiştir: Girişimci. Dolayısıyla bir dördüncü gelir çeşidi ortaya çıkmıştır; kâr. Aslında başlangıçta tanımlanan girişimci, bir yöneticidir; ama sorumluluğu ve riski olan bir yöneticidir.

Ekonomi tarihinde yeni bir yorumcu olarak ilk defa Joseph A. Schumpeter farklı bir girişimci anlayışı getirmiştir (1). Ona göre büyük kapitalist toplumların gelişmesi girişimcilerin eseridir. Girişimcinin ortaya çıkması az gelişmiş ekonomilerin kalkınması için zorunludur. Girişimci net bir şekilde sınırlanmış bir sosyal meslek grubuna ait olarak tanımlanamaz. Onun tanımı fonksiyonuna göre yapılmalıdır. Girişimcinin çağdaş toplumdaki fonksiyonu; üretim faktörlerinin yeni bileşiminin, yani yeniliğin gerçekleştirilmesidir. Kısaca bu anlayışta girişimci, "yenilikçi" anlamında kullanılmaktadır. Ama neyin yenileyicisi? Ürünlerin mi, üretim tekniklerinin mi, yoksa örgütsel düzenlemelerin mi?

Schumpeter'e göre yenilik şu beş şekilde ortaya çıkar :

1. Yeni bir ürünün sunulması,
2. Yeni bir üretim tekniğinden yararlanma,

(*) S. Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi.

(1) Schumpeter, Joseph A., Capitalism, Socialism and Democracy, 3rd ed., New York, Harper & Brothers, 1950.

3. Yeni pazarların açılışı,
4. Yeni hammadde ya da yarı mamul madde kaynağının bulunması,
5. Yeni bir organizasyon biçiminin gerçekleştirilmesi.

Bu yeni yorumda, daha önce ekonomi tarihinde zikredilmemiş, girişimcilerin ortaya çıkması ve başarısı için gerekli sosyal şartlar gibi daha çok sosyolojiyi ilgilendiren konulara değinilmiştir. Bir başka ifade ile kalkınmanın sosyal boyutu gündeme getirilmiştir. Marx ve Weber'in çalışmalarını temel alarak geliştirilmiş olan (2) Schumpeter'in görüşüne göre ilk kapitalist gelişme geleneksel kalıpların dışına taşmayı başarabilmiş girişimcilerin eseridir.

Yazının başlığında "kalkınma" terimi özellikle kullanılmıştır. Bunun yerine büyüme de kullanılabilirdi. Ama büyüme ve kalkınma birbirinden farklı kavramlardır, bu itibarla birinin diğerinin yerine kullanılması mümkün değildir. Büyüme (growth), ekonominin temel verilerinde nicelik olarak bir değişmedir. Halbuki kalkınma (development) ise sosyo ekonomik yapıda nicelik ve nitelik itibarıyla bir değişimin olmasıdır. Sanayileşmiş ülkeler için büyümeden söz edildiği halde az gelişmiş ülkeler için kalkınmadan bahsedilir. Sanayileşmiş ülkelerde modern büyük şirketlerin ortaya çıkmasıyla girişimcilik çok farklı bir yapıya bürünmüş bir yeni kurumsallaşmıştır. Yeni ürünler ve yöntemlerle ilgili kararlar da dahil bütün kararlar; toplanmasıyla, uzlaşmasıyla, kişisel görüşleriyle ve etkileriyle birbirine bağlı grup çalışması niteliği almıştır. Sanayileşmiş yapıda girişimci, belki de ekonomik analizin faydalı bir hikayesi olarak kalmıştır. Kalkınmanın sorun olduğu ülkelerde ise girişimci hâlâ önemini korumaktadır. Hatta kalkınma ve az gelişmişlik konusundaki literatürde girişimcilerin önemini geniş olarak ele almayan eser yok gibidir. Bu literatürün hemen hepsinde girişimci, kalkınma çabası içindeki ülkelerde sanayileşmenin en temel dinamiklerinden birisi olarak ifade edilir.

International Encyclopedia of Social Sciences'ta girişimci, "bütün üretim araçlarını biraraya getirerek kıymetli olduğunu sandığı bir malı üretken ve elde edeceği kâr için riski göze alan adam" (3) olarak tanımlanmaktadır. Özel teşebbüsler yoluyla kalkınmayı model olarak benimsemiş ülkelerde yatırımların, girişimcilik fonksiyonlarına (niteliklerine) sahip bireyler tarafından yapılması beklenir. Girişimcilik fonksiyonları :

- * Plânlamak ve yenilik yapmak,
- * Risk yüklenmek

(2) Moore, Wilbert E., *Economy and Society*, Newyork, Random House, 1962, s. 38.

(3) International Encyclopedia of Social Sciences, vol. 10, s. 344.

- * Eğgüdüm, denetleme, yönetim ve
- * Günlük işleri takip etmek olarak sıralanabilir (4).

Girişimcilerin yerine getirmeleri beklenen ilk fonksiyon planlamak ve yenilik yapmaktır. Bu fonksiyonu yerine getirebilmek belli ölçüde eğitim düzeyi ile de ilgilidir. Genelde Türkiye'deki özelde de Anadolu'daki girişimciler, sahip olmak zorunda oldukları yetenekleri ve yüklenmek zorunda oldukları sorumlulukları taşıyabilecek bir eğitim düzeyine sahip değildir (5).

Bu noktada Albert Hirschman'ın tezi yeniden önem kazanmaktadır. Hirschman, az gelişmiş ülkeleri ele alarak, ilerleme arzu ve ihtiyacının dinamik bir faktör oluşturmalarına rağmen, eğitim ve deneyimin minimum düzeyde bulunduğunu ve bunun sonucunda gelişmeyi felce uğratan anlayış bozukluklarının ortaya çıkabileceğinin beklenmesi gerektiğini (6) ifade etmektedir. Gerek girişimcilerin yüklendikleri fonksiyonları yerine getirmelerinde gerekse sanayileşme olgusuna yaklaşımlarında ve bunlara paralel olarak oluşan yönetim anlayışlarında ortaya çıkan eksikliklerin, hem girişimcilerin oluşumunu, hem de gelişimini engellediği bu konuda yapılan araştırmalarda görülmektedir (7).

Girişimci, sanayiye kuran, başlatan kişi olduğu gibi sürdürülmesi ve geliştirilmesi de onun karar ve uygulamaları sonucunda gerçekleşebilecektir. Bu karar ve uygulamaları yönlendiren girişimci zihniyetinin oluşumunda, bu kişilerin sanayici olmadan önceki uğraşları, eğitim düzeyleri gibi sosyo ekonomik nitelikleri etkili olacaktır.

Girişimci, yukarıda da ifade edildiği gibi sanayiye başlatan olduğu kadar onun geliştirilmesini de üstlenen kişidir. Gelişmenin özü ise yeniliktir ve yeniliğin girmesi kısır döngüyü sona erdirerek sosyal ve ekonomik yapının durağan durumdan kurtulmasını sağlayacaktır (8).

Yenilik üretimde verimli kombinasyonların ortaya çıkmasıdır. Bu kavram yalnızca teknik alandaki yeniliklerle sınırlandırılmaz. Diğer alanlardaki yenilikleri de kapsar. Örneğin yeni pazarların açılması, geleneksel ekonomilerin pazar ekonomisi ile bütünleşmesi, yeni hammadde

-
- (4) Güler, Şevki., Çağdaş Sanayide İşçi İşveren İlişkilerinin Sosyolojik Anlamı, Ankara, A.Ü.D.T.C.F. yay. s. 44.
 - (5) Topçuoğlu, Abdullah., Konya'daki Büyük Sanayiler, Basılmamış Doktora Tezi, Konya, 1990, s. 235 - 6.
 - (6) Hirschman, Albert., Strategy of Economic Development, New Haven, 1959, s. 11.
 - (7) Topçuoğlu, Abdullah., op. cit., s. 236.
 - (8) Freyssinet, Jacques., Az gelişmişlik İktisadı, Ankara, Gazi Üniv. İ.İ.B.F. yay., 1985, s. 64.

kaynaklarının bulunması, üretim ve pazarlamada verimli kombinasyonlar geliştirerek yeni davranış formlarının oluşturulması ve organizasyon yapısında değişimler vs. (9). Bu farklı alanlar arasında bir öncelik sonralık sıralamasına gitmek doğru olmayabilir. Ancak teknik ilerleme diğer alanlardaki yeniliklerin kaynağı konumunda görülmektedir (10). Bir başka söyleyişle teknik yenilikler beraberinde yeni pazar ve hammadde kaynakları arayışı, geleneksel ekonomilerin pazar ekonomisin dönüşmesi, organizasyon yapısında değişimler ve bireyler/gruplararası yeni ilişki formlarının ortaya çıkmasını da getirecektir.

Yenilik kendiliğinden ortaya çıkmaz; girişimcinin onun gerçekleşmesini arzu etmesi yani yenilikçi bir zihniyete sahip olması ve bunu gerçekleştirmeye muktedir olması gerekir. Bu nedenle girişimcilerin sosyal, kültürel vb. özellikleri ile ekonomik ve toplumsal ortam teknolojik yenilik yapma eğilimini belirlemede oldukça önemli bir göstergedir. Nitekim 1989'da Konya'da gerçekleştirdiğimiz bir araştırmada girişimcilerin sosyo ekonomik niteliklerinin yenilik yapma eğilimlerini güçlü bir biçimde etkilediği, "uzun bir çiraklık dönemi geçirmiş ve daha çok ürünün kalitesini yükseltmeyi önplana alan esnaf geleneğine bağlı zenaatkâr kökenli girişimcilerin yenilik yapmayı yeni makina ve teçhizat alma biçiminde anladıkları" (11) görülmüştür.

Plânlamak, önceden görmeyi ve ona göre hareket etmeyi gerektirir. Yapılan planlar doğrultusunda bir takım yenilik girişimlerinde bulunmak ise beraberinde risk yüklenmeyi (risk taking) getirir. Çünkü geleceğe yönelik tüm girişimler risk taşır. Ayrıca az gelişmiş ülkelerde ekonomik, sosyal ve siyasal yapılarda sıkça rastlanan istikrarsızlıklar riski biraz daha arttırmaktadır. Bu yapılarda risk, sistemin iyi tanınmamasından değil bizzat sistemin niteliğinden gelen bir durumdur. Böyle durumlarda çoğu kez farklı bir gelişme gözlenir. Zorluk ve belirsizlikler, girişim ruhuna sahip insanların, orta ya da uzun dönemli ve tüm riskleri taşıyan yeni verimli bileşimlere girişmesinden daha çok kısa vadeli, spekülâtif faaliyetlere yönelmesine neden olur (12).

Girişimcilerden beklenen diğer fonksiyonlar yönetim, eşgüdüm, denetleme ve günlük işleri takiptir. Sanayileşme çabası içinde olan ülkelerde sanayi kuruluşlarının bir çoğu sermaye ve üretim yetersizliği, pazarın küçüklüğü vb. nedenlerle optimum büyüklüğe ulaşamadıkları için yuka-

(9) Deane, Phyllys., İlk Sanayi İnkılabı, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1988, s. 114.

(10) Freyssinet, Jacques., op. cit., s. 72.

(11) Topçuoğlu, Abdullah., op. cit., s. 24.

(12) Freyssinet, Jacques., op. cit., s. 65.

rıda sözü edilen birbirinden farklı girişimcilik fonksiyonları bir kişinin üzerinde toplanmıştır. Bu tip işverenlere "sermayedar - girişimci - yönetici" adı verilmektedir (13). Türkiye'de halen bu tip yaygındır. Yapılan bir araştırmaya göre özel girişimcilerin işletme içindeki konumlarına bakıldığında "sermayedar - girişimci - yönetici" statüsünde olanlar %49.8 ile birinci sırada, "sermayedar - yönetici" olan ise %20.8'le ikinci sırada yer almaktadırlar (14).

Günümüzde kalkınmakta olan ülkelerin sanayileşme çabalarını sürdürmelerinde en etkin görevi üstlenen kişilerin girişimciler olduğu bu yazımızın ana teması olarak yukarıda da ifade edilmişti. Girişimcilerin, rollerini etkin bir biçimde yürütebilmeleri için toplumda belli bir değerler sistemi hakim olmalı ya da buna karşıt değerler sistemi (geleneksel değerler) çok zayıf kalmalıdır. Türkiye'de ve benzer ülkelerde girişimci değerlerine karşıt değer sisteminin güçlülüğü devam etmektedir (15).

Az gelişmiş yapılarda, geleneksel değer kalıplarının bireylerin tutum ve davranışları üzerindeki yönlendirici etkisi, bireylerin sosyo ekonomik niteliklerine bağlı olarak değişmektedir. Sözelimi zenaatkârlığın kökleşmiş muhafazakârlığı içinde yetişmiş, eğitim düzeyi düşük bir girişimcinin, geleneksel değer kalıplarına uygun davranışlar göstermesi olağandır. Nitekim bu durum kalkınma çabası içindeki tüm ülkelerin başta gelen sorunudur.

Bu sorunun çözümü, kalkınmanın teknik boyutunun yanısıra sosyal boyutuna da gerekli emek ve değer verilmesiyle mümkün olacaktır.

(13) Güler, Şevki., op. cit., s. 44.

(14) Soral, Erdoğan, Özel Kesimde Türk Müteşebbisleri, Ankara, A.İ.T.İ.A. yay., 1974, s. 149.

(15) Şaylan, Gencay., Türkiye'de Kapitalizm Bürokrasi ve Siyasal İdeoloji, Ankara, V. Yay., 1986, s. 59.